

Qara yara və onun epidemiologiyası

Mövzu planı:

1. Qısa tarixi haqqında
2. Yayılması, etiologiyası
3. İnfeksiya mənbəyi, yoluxma mexanizmi
4. Profilaktik və əksepidemik tədbirlər

Qara yara (yunanca “anthrax” - kömür, latınca “pustula maligna”) kəskin zoonoz mənşəli xəstəlik olub, xarici örtük qrup xəstəliklərinə aid edilir.

Qısa tarixi haqqında: Çox qədim xəstəlikdir. Bu xəstəlik haqqında ilk dəqiq məlumatı 1766-cı ildə Morand vermişdir. Qədim yunanlar və romalılar onu “müqəddəs od”, “fars odu” adlandırırdılar. O, İbn – Sinanın “Tibb elminin qanunu” kitabında da bu adla qeyd olunur. Rusiyada bu xəstəlik haqqında məlumatın S. Q. Qmelin (1741) və səyahətçi P. S. Pallas (1760) öz əsərlərində vermişlər. S.S. Andreyevski (1788) **Uralda** öz-özünü yoluxdurma təcrübəsi ilə insan və heyvanların qarayarasının identikliyi müəyyən etmişdir. S. S. Andreyevski özü üzərində təcrübə apararaq insanlar və heyvanlar arasında baş verən qara yara xəstəliyinin eyni olduğunu sübut etmişdir. Alim xəstəliyə Sibir yarası adı verir.

1876-cı ildə Kox ilk dəfə olaraq qara çöplərinin təmiz kulturasını alır və onların spor əmələgətirmə qabiliyyətini müəyyən edir. 1881 – ci ildə L. Paster həmkarkarları ilə birlikdə diri qara yara vaksini alır ki, bu vaksindən də heyvanlar arasında vaksinasiyada geniş istifadə olunur.

Yayılması: Qara yara xəstəliyinə dünyanın bütün regionlarında, əsasən heyvandarlıq inkişaf etmiş ölkələrdə daha çox təsadüf edilir. Belə ki, Avropa qitəsində xəstəlik şimaldan cənuba doğru getdikcə artır. Amerika qitəsində xəstəliyə ən çox Cənubi Amerika və Mərkəzi Amerikada daha çox təsadüf edilir. ABŞ və Kanadada heyvanlar arasında geniş vaksinasiya aparıldığına görə xəstəliyə yalnız sporofik hallarda rast gəlinir ki, bu da ekzotik xarakter daşıyır. Asiya qitəsində xəstəliyə ən çox İranda, İrakda, Türkiyədə təsadüf edilir. Afrika qitəsində də demək olar ki, qara yara xəstəliyi geniş yayılmışdır. Avstraliyada insanlar arasında qara yara xəstəliyinə demək olar ki, nadir hallarda təsadüf edilir. (ildə 1-3 xəstəlik).

Ümumiyyətlə inkişafda olan ölkələrdə qara yara xəstəliyi insanlara bilavasitə xəstə heyvanlardan, insanlara idxal olunan heyvani məhsullar vasitəsilə baş verir.

Etiologiyası: Xəstəliyin törədiciləri – *Bacillus anthracis* adlanır. 2 formada təsadüf edilir: *basil – vegetativ və spor formada*. Bakteriyalar kapsul əmələgətirmə qabiliyyətinə malikdirlər. Aerob və fakültativ anaerob çöplərdir. İnsan orqanizmində və heyvan qanında törədicilərin vegetativ formasına, xarici mühitdə isə spor

formasına rast gəlinir. Epidemioloji cəhətdən qeyd etmək lazımdır ki, xarici mühitdə bütün qara yara çöpləri spor əmələ gətirirlər. Vegetativ formalar xarici mühitə az - az davamlıdırlar. Belə ki, 55 C-də 40 dəqiqə, qaynatdıqda o dəqiqə tələf olurlar. Günəş şüalarının təsirindən 1-2 saata ölürlər. Müxtəlif dezinfeksiyaedici maddələr vegetativ formaları bir neçə dəqiqəyə öldürür. (5 % karbol turşusu, 5%li əhəng məhlulu, 1% süleymani) Yarılmamış meyitdə törədicilər 2- 7 günə qədər yaşaya bilirlər. Törədicilərin spor formaları vegetativ formalardan fərqli olaraq xarici mühitə qarşı çox davamlıdırlar. Belə ki, sporlar torpaqda 15 - 20 il, suda 10 il yaşaya bilirlər. 5 dəqiqə qaynatdıqdan sonra onlar vegetativ formaya keçə bilirlər. 100 C buxarın təsirindən 12 – 15 dəqiqə sonra tələf olurlar. 140 C-də quru istilikdə 3 saata tələf olurlar. 1% formalin və 10% natrium qələvisi sporları 2 saata öldürür. Qeyd etmək lazımdır ki, dəri emalı qara yara sporlarına təsir etmirlər.

İnfeksiya mənbəyi: Qara yarada infeksiya mənbəyi ev və vəhşi heyvanlar hesab olunur. Ev heyvanlarından atlar, xırda və iribuynuzlu heyvanlar daha çox həssaslıq göstərilir. Bu heyvanlarda xəstəlik kəskin keçir və ölümlə nəticələnir. Heyvanlar öldükdən sonra da onların üzvləri, o cümlədən dərisi, yunu, sümüyü və s. epidemioloji cəhətdən təhlükəli olur.

Donuzlar, itlər, pişiklər, vəhşi yırtıcı quşlar, çaqqallar qara yaraya az həssasdırlar. Bu xəstəlikdə insanlar infeksiya mənbəyi hesab olunurlar. Heyvanlar arasında qara yara xəstəliyi əsasən çirklənmiş ot, yem və su vasitəsi ilə (alimantar) tək- tək hallarda transmissiv, bəzi hallarda isə hava vasitəsilə yoluxma nəticəsində baş verir.

Yoluxma mexanizmi: İnsanlar qara yara ilə heyvanlardan müxtəlif yollarla yoluxa bilirlər:

1. Xəstə heyvanlara qulluq etdikdə, onları kəsdikdə, dərisini soyduqda, tamlığı pozulmuş dəriyə törədicilər düşən zaman;
2. Xarici mühitdən çirklənmiş tozlar ilə aspirasion yolla;
3. Alimantar yol – xəstə heyvanların ətindən və heyvani məhsullarından istifadə etdikdə.

İnsanlar arasında qara yara əsasən sporadik xəstələnmələr, az hallarda qrup şəklində xəstələnmə hallarına rast gəlinir. Xəstəliyin yoluxma şəraitindən asılı olaraq əsasən 2 tip xəstələnmə halı müəyyən edilir.

1. Kənd təsərrüfatı tipi – xəstəliyin kənd təsərrüfatı heyvanlarından və torpaqdan yoluxması (yay aylarında).
2. İstehsalat tipləri – emal edən müəssisələrin işçiləri arasında bütün il ərzində qeydə alınır.

Patogenezi: mübahisəlidir. Belə hesab olunur ki, xəstəliyin kliniki formaları törədicilərin orqanizmə daxil olma yolundan asılıdır. Belə ki, dəri forması – mədə - bağırsağ sistemindən, ağ ciyər forması – aerosol vasitəsi ilə baş verir. Hal – hazırda

müəyyən edilmişdir ki, törədicilərin generalizasiyası daxil olma yerindən asılı olmayaraq baş verir. İnfeksiyon proses limfatik düyünlərdən başlayaraq qana keçir və bütün orqanizmə yayılır (septik forma).

İnkubasiya dövrü – orta hesabla 2-3 gündür.

Profilaktik və əksepidemik tədbirlər: İnsanların qara yaraya yoluxmasının qarşısını almaq üçün tibbi və tibbi – baytar tədbirlər vaxtaşırı həyata keçirilməlidir. Baytarlıq tədbirlərinin həyata keçirilməsinin insanlar arasında qarayaranın profilaktikasında böyük əhəmiyyəti vardır. Baytarlıq tədbirlərinə: qara yara ilə xəstələnmiş heyvanların aşkar edilməsi, heyvanlara qara yaraya qarşı peyvənd edilməsi, qarayara xəstəliyi baş verən təsərrüfatlarda karantin qoyulması, səhiyyə təşkilatlarına vaxtaşırı xəbər verilməsi və s.

İnsanlar arasında qara yaraya görə profilaktik tədbirlər ↓dan ibarətdir: qara yaraya görə qeyri sağlam təsərrüfatlarda, heyvani məhsulları istehlak edən, saxlayan və emal edən müəssisələrdə ciddi həkim nəzarətinin qoyulması, profilaktik peyvəndlərin aparılması, ocaqların dəqiq qeydiyyatını aparmaqla onların ləğv dilməsi.

İnsanların vaksinasiyası yoluxma qorxusu olan şəraitdə olanlar arasında aparılır. Vaksinasiya diri “СТИ” vaksini vasitəsilə dəri üstü 2 damcı olmaq şərti ilə aparılır. Eyni zamanda yoluxma qorxusu olan şəraitdə olanlara ilk 5 gün ərzində təcili profilaktika məqsədi ilə antibiotik müalicə (2 mln. vahid sutka ərzində) və ya qara yara qlobulini ilə müzlicə aparılır (20-15 ml yaşlılara; 12 ml yeniyetmələrə 14 – 17 yaş).

Əksepidemik tədbirlər: Dəri forması olan xəstələr infeksiyon şöbələrdə qospitalizasiya olunur və qara yara qartmağı düşəndən sonra və qatılma qurtardıqdan sonra evə yazılır.

Xəstəliyin ağ ciyər, bağırsaq və septik formaları olan xəstələr ayrıca palatalarda yerləşdirilir və onlara qulluq edən tibb işçiləri taun əleyhinə kostyumla təmin edilirlər. Belə xəstələr klinik sağalmadan və 5 günlük intervalla 2 dəfə bakterioloji müayinənin nəticəsi mənfi olduğdan sonra evə yazılırlar.

Qara yara xəstəliyindən ölmüşlərin meyidi 10% li xlorlu əhəng məhlulu ilə hopdurulmuş tənzip ilə xlorlu əhəng tökülməklə basdırılır. Başqa halda 2 m dərinlikdə adi qəbiristanlıqda basdırılır.

Qara yarada ölmüş və bakterioloji təsdiq edilmişlərin meyidi təşrih olunur.

ƏDƏBİYYAT:

1. İ.Ə. Ağayev, X.N. Xələfli, F.Ş. Tağıyeva. Epidemiologiya. Bakı, Şərq-Qərb Nəşriyyat Evi, 2012
2. Инфекционные болезни и эпидемиология: Учебник / В.И. Покровский, С.Г. Пак, Н.И. Брико, Б.К. Данилкин. - 2-е изд. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2007. - 816 с.
3. Покровский В.И. «Руководство по зоонозам». Ленинград, «Медицина», 1983 г.
4. Шляхов Э.Н. «Практическая эпидемиология». Кишинев, 1983 г.
5. Зуева З.Л., Яфаев Р.Х. «Эпидемиология», Санкт-Петербург. 2005.